

STOLPERSTEINE in Frankfurt (Oder) und Słubice

Teil 2

Część II

KAMIENIE PAMIĘCI
we Frankfurcie nad
Odrą i w Słubicach

Liebe Spaziergänger,
seit 2006 werden STOLPERSTEINE in Frankfurt (Oder) verlegt. Bereits 2009 konnte das begleitende Projekt „Stolpersteine - Jüdisches Leben vor Ort“ des Instituts für angewandte Geschichte durchgeführt werden. Es entstand die erste Broschüre zu STOLPERSTEINEN in der Oderstadt. 2010 konnte das Projekt fortgeführt werden. Wieder waren junge Menschen daran beteiligt, das Bewusstsein der Bürger für die Vergangenheit zu schärfen.

Ein Ergebnis des Projekts ist diese ergänzende Broschüre, die über die Schicksale derjenigen Menschen informiert, zu deren Gedenken am 5. und 6. Juli 2010 STOLPERSTEINE verlegt wurden. Jeder dieser Menschen wird hier kurz vorgestellt.

Wir hoffen, Ihnen auf diesem Spaziergang die Schicksale von Frankfurter Opfern des Nationalsozialismus näher bringen zu können.

Für weitere Informationen und die Möglichkeit einer Spende besuchen Sie bitte die Seite
www.stolpersteine-ffo.de

Hinweisen möchten wir in diesem Zusammenhang auch auf einen Audioguide sowie einen virtuellen Stadtspaziergang zu Stolpersteinen im Allgemeinen und der jüdischen Geschichte Frankfurts im Besonderen.

Bitte besuchen Sie dazu die Seite
www.juedischesfrankfurtvirtuell.de

Die Projektbeteiligten

Drodzy Państwo,
układanie kamieni pamięci (tzw. Stolpersteine) we Frankfurcie rozpoczęto w roku 2006. W roku 2009 Instytut Historii Stosowanej zrealizował projekt „Kamienie pamięci – historia żydowska na miejscu”. Wówczas powstała pierwsza broszura dotycząca kamieni pamięci w nadodrzańskim mieście. W roku 2010 projekt mógł być kontynuowany. Młodzi ludzie ponownie przyczynili się do uczulenia obywateli miasta na dramatyczną historię ofiar żydowskich w swoim mieście.

Wynikiem naszego projektu jest ta oto uzupełniająca broszura, informująca o losach poszczególnych ludzi, którym poświęcono kamienie pamięci ułożone w dniach 5 i 6 lipca 2010 r. Każda z tych osób została krótko przedstawiona w tej broszurze.

W ten sposób mamy nadzieję przybliżyć Państwu podczas spaceru po ścieżce kamieni pamięci życie frankfurckich ofiar nazizmu.

Dalsze informacje oraz informacje o możliwości wsparcia projektu uzyskają Państwo na stronie internetowej: www.stolpersteine-ffo.de

Pragniemy również zwrócić Państwa uwagę na audioguide oraz wirtualny spacer wzdłuż ułożonych kamieni pamięci, podążając śladami żydowskiej historii Frankfurtu nad Odrą.

Zapraszamy na stronę
www.juedischesfrankfurtvirtuell.de

Uczestnicy projektu

Dr. Martin Salomonski (1881–1944) wuchs in Berlin auf. Nach dem Studium an den Universitäten Berlin und Tübingen sowie an der Berliner Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums war er ab 1910 Rabbiner in Frankfurt.

Während des Ersten Weltkrieges diente er von 1915 bis 1918 als Feldrabbiner, kehrte 1925 nach Berlin zurück und amtierte seitdem als Rabbiner

der liberalen Gemeinde. Er engagierte sich für die sozialen und kulturellen Belange der Berliner Jüdischen Gemeinde und versuchte in der NS-Zeit durch die Einwerbung von Spenden jüdische Einrichtungen zu sichern. Dr. Martin Salomonski hatte sechs Kinder. Am 19. Juni 1942 wurde er mit seinen Kindern Adolf Fritz und Ruth Mirjam in das Ghetto Theresienstadt deportiert. Auch dort wirkte er als Prediger und Lehrer, bevor er am 16. Oktober 1944 nach Auschwitz deportiert und dort umgebracht wurde. Seine Kinder Adolf Fritz und Ruth Mirjam wurden ebenfalls von den Nationalsozialisten ermordet. Die anderen vier Töchter konnten im Exil überleben. **1**

Dr Martin Salomonski (1881–1944) dorastał w Berlinie. Po studiach w Berlinie i Tybindze oraz w Instytucie Nauk Judaizmu w Berlinie pełnił od 1910 roku funkcję rabina we Frankfurcie nad Odrą.

Podczas pierwszej wojny światowej, w latach 1915–1918, służył jako rabin polowy. W 1925 roku powrócił do Berlina i od tego czasu piastował funkcję rabina liberalnej gminy żydowskiej. Był bardzo zaangażowany w sprawy socjalne i kulturalne berlińskiej gminy żydowskiej, a w czasach nazizmu starał się poprzez pozyskiwanie środków zagwarantować byt żydowskich instytucji.

Dr Salomonski miał sześcioro dzieci. 19 czerwca 1942 roku wraz z dwojgiem dzieci, Adolfem Fritzem i Ruth Miriam, został deportowany do Theresienstadt. Tam również działał jako kaznodzieja i nauczyciel aż do jego deportacji dnia 16 października 1944 roku do Oświęcimia, gdzie został zamordowany. Jego dzieci Adolf Fritz i Ruth Miriam zostały również zamordowane przez nazistów. Pozostała czwórka dzieci przeżyła na uchodźstwie. **1**

Sophie Struck, geb. Salomon (1875–1943) stammte aus Bremervörde. Ihr Mann Max Struck (?–1942) wurde auf der Liste der stimmbfähigen Mitglieder der Synagogengemeinde Frankfurt (Oder) als Kaufmann geführt.

Später lebten sie bis zu seinem Tod gemeinsam in einem Altersheim in der Berliner Schönhauser Allee. Ihr Vermögen, wie auch das Erbe ihres verstorbenen Mannes wurden durch die Geheime Staatspolizei eingezogen. Am 17. August 1942 wurde Sophie Struck nach Theresienstadt deportiert, wo sie am 2. November 1943 starb. **2**

Sophie Struck (1875–1943), z domu Salomon, pochodziła z Bremervörde. Jej mąż Max Struck (?–1942) był ujęty na liście członków posiadających prawo głosu we wspólnocie synagogi we Frankfurcie jako kupiec.

Do jego śmierci mieszkali razem w domu starców w Berlinie przy Schönhauser Allee. Jej majątek, jak również spadek po mężu został skonfiskowany przez Gestapo. 17 sierpnia 1942 roku Sophie Struck została deportowana do Theresienstadt, gdzie zmarła 2 listopada 1943 roku. **2**

Nachfahren von Dr. Martin Salomonski 2010 in Frankfurt (Oder) / Potomkowie dra Martina Salomonskiego w 2010 r. we Frankfurcie

Sally Löschgold (1882–?) war mit **Johanna Löschgold**, geb. Zuckerberg (1880–?) aus Weißenfels (Saale), verheiratet. Sie wohnten in der Richtstraße 65, mussten später in die Rosenstraße 36 („Judenhaus“) umziehen. Sally Löschgold war Kaufmann, arbeitete jedoch seit 1936 bei der Jüdischen Kultusvereinigung Frankfurt als Bürobote. Im Juli 1940 bat Sally Löschgold den Oberfinanzpräsidenten Brandenburg in Berlin - Devisenstelle - um Erteilung der Packgenehmigung, um gemeinsam mit seiner Ehefrau zu seinen Kindern nach Shanghai auswandern zu können. Am 2. April 1942 wurden Sally und Johanna Löschgold jedoch in das Warschauer Ghetto deportiert. **3**

Sally Löschgold (1882–?) był mężem **Johanny Löschgold** (1880–?), z domu Zuckerberg z Weißenfels (Saale). Mieszkali przy Richterstr 65, później musieli przeprowadzić się do tak zwanego „Domu Żydowskiego“ przy Rosenstraße 36. Sally Löschgold był kupcem, ale od 1936 roku pracował w Towarzystwie Kultury Żydowskiej jako posłaniec. W lipcu 1940 roku Sally Löschgold poprosił głównego przewodniczącego finansowego landu Brandenburgii w Berlinie o zgodę na wyjazd wraz z żoną do swoich dzieci do Szanghaju. Dnia 2 kwietnia 1942 roku Sally i Johanna Löschgold zostali jednak deportowani do getta warszawskiego. **3**

Verlegung des Stolpersteins für Sally Löschgold durch Gunter Demnig 2010 / Ułożenie kamienia pamięci dla Sally Löschgold przez Guntera Demniga w 2010 r.

Rosa Eisenhardt, geb. Feibusch (1873–1943) kam ursprünglich aus Neustadt bei Pinne und war mit Felix Eisenhardt (1869–1939) verheiratet. Letzterer war stimmfähiges Mitglied der Jüdischen Gemeinde sowie Kaufmann und Inhaber einer Lederhandlung in der Richtstr. 50. Ihre Tochter Martha (geb. 1896) starb mit ihrem Mann Dr. Leopold Ehrlich (geb. 1882) am 18. August 1942 nach ihrer Deportation in Riga. Über das weitere Schicksal von Rosa Eisenhardts Enkelin Ursel-Helga Ehrlich (1920–?) ist nichts bekannt.

Rosa Eisenhardt lebte später in einem Berliner Altersheim in der Schönhauser Allee. Mit dem 20. Alterstransport wurde sie am 13. Juli 1942 nach Theresienstadt deportiert, wo sie am 9. Mai 1943 starb. **4**

Rosa Eisenhardt (1873–1943), z domu Feibusch, pochodziła z Neustadt koło Pinne i była żoną Felixa Eisenhardta (1869–1939). Był on członkiem gminy z prawem głosu i kupcem, właścicielem sklepu z artykułami skórzanymi przy Richterstr. 50. Ich córka Martha (ur. 1896) oraz jej mąż dr Leopold Ehrlich (ur. 1882) zmarli dnia 18 sierpnia 1942 roku po deportacji do Rygi. Dalsze losy wnuczki Rosy Eisenhardt - Ursel-Helgi Ehrlich (1920–?) nie są znane.

Rosa Eisenhardt mieszkała później w domu starców w Berlinie przy Schönhauser-Allee. Z dwudziestym transportem starców została deportowana 13 lipca 1942 roku do Theresienstadt, gdzie zmarła 9 maja 1943 roku. **4**

Dora Binger, geb. Schlesinger (1899–?) stammte aus Seelow. Sie war geschieden und lebte in der Richtstr. 98-99. Seit 1941 bewohnte sie ein geteiltes Zimmer in der Rosenstraße 36, dem ehemaligen Jüdischen Hospital der Stadt, das als „Judenhaus“ diente. Sie wurde am 2. April 1942 in das Warschauer Ghetto deportiert. 5

Dora Binger (1899–?), z domu Schlesinger pochodziła z Seelow. Rozwódka, mieszkała przy Richtstr. 98–99. Od 1941 roku mieszkała w dzielonym pokoju przy Rosenstr. 36, w dawnym miejskim szpitalu żydowskim, który służył wtedy jako „Dom Żydowski”. 2 kwietnia 1942 roku została deportowana do warszawskiego getta. 5

Richtstr. 98/99: Das große Eckhaus / Duży dom narożny

Leopold Ephraim (1877–?) wurde in Neudamm, Kreis Königsberg, geboren und lebte vermutlich seit 1925 als Kaufmann in Frankfurt (Oder). Er war verwitwet und lebte seit 1931 allein in einem Zimmer der Richtstraße 7.

Seine Tochter Sitta Hermann, geb. Ephraim lebte ebenfalls in Frankfurt (Oder). Sein Sohn Günter Ephraim wanderte vermutlich nach Belgien aus. Leopold Ephraim wurde am 2. April 1942 in das Warschauer Ghetto deportiert. Über sein weiteres Schicksal und das seiner Kinder ist nichts bekannt. **6**

Leopold Ephraim (1877–?) urodził się w Neudamm, w powiecie królewieckim, a przypuszczalnie od roku 1925 był kupcem we Frankfurcie nad Odrą. Wdowiec, od roku 1931 mieszkał sam w jednopokojowym mieszkaniu przy Richtstr.7.

Jego córka, Sitta Hermann, z domu Ephraim, mieszkała również we Frankfurcie nad Odrą. Syn Gunther Ephraim wywędrował prawdopodobnie do Belgii. Leopold Ephraim 2 kwietnia 1942 roku został deportowany do warszawskiego getta. Dalsze losy jego i jego dzieci nie są znane. **6**

Doris Broh, geb. Schreiber, (1857–1943) lebte mit ihrem Sohn **Alfred Broh** (1888–1940) zusammen. Sie war verwitwet und hatte noch sechs weitere Kinder: Walter war Rechtsanwalt in Frankfurt (Oder), Arthur und Rose lebten in Berlin, den drei weiteren Töchtern Margarete, Frieda und Alice gelang es nach Palästina auszuwandern. Dr. Walter Broh wurde 1938 durch einen Kopfschuss getötet, der Kaufmann Alfred Broh starb im KZ Sachsenhausen. Doris Broh zog 1940 zu ihren Kindern nach Berlin. 1942 wurde sie nach Theresienstadt gebracht, wo sie ein Jahr später starb. Arthur und Rosa wurden drei Monate später nach Auschwitz deportiert. **7**

Doris Broh (1857–1943), z domu Schreiber, mieszkała razem z synem **Alfredem Broh**, (1888–1940). Wdowa, oprócz Alfreda miała jeszcze sześćcioro innych dzieci: Walter był adwokatem we Frankfurcie, Arthur i Rosa mieszkali w Berlinie, trzem kolejnym córkom – Margarete, Frieda i Alice udało się wyjechać do Palestyny. Dr Walter Broh został w 1938 roku zabity strzałem w głowę, kupiec Alfred Broh zmarł w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen. Doris Broh wyprowadziła się w 1940 roku do dzieci do Berlina. W roku 1942 została wywieziona do Theresienstadt, gdzie rok później zmarła. Arthur i Rosa zostali deportowani trzy miesiące później do Oświęcimia. **7**

Breite Str. 30 (1931)

Edith Czerninski, geb. Grunert (1898–?) war mit **Leo Czerninski** (1894–?) verheiratet und hatte einen Sohn namens Werner. Edith Czerninski arbeitete bei dem Auktionator Karl Michaelis, der auch beschlagnahmtes Inventar von Frankfurter Juden versteigerte. Leo Czerninski war Kaufmann und arbeitete nach seiner Entlassung aus dem KZ Sachsenhausen im Jahre 1938 als Gärtner beim Landwerk Neuendorf, welches Juden auf die Besiedlung Palästinas vorbereitete. Leo und Edith Czerninski wurden am 2. April 1942 in das Ghetto Warschau deportiert. **8**

Edith Czerninski (1898–?), z domu Grunert, była żoną **Leo Czerninskiego**, (1894–?) oraz matką syna o imieniu Werner. Edith Czerninski pracowała u aukcjonariusza Karla Michaelisa, który zajmował się między innymi licytacją zarekwirowanych od frankfurckich Żydów dóbr. Leo Czerninski był kupcem i pracował po zwolnieniu z obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen w roku 1938 jako ogrodnik w gospodarstwie Neuendorf, którego zadaniem było przygotowanie Żydów do zasiedlenia Palestyny. Leo i Edith Czerninski zostali deportowani do getta warszawskiego 2 kwietnia 1942 roku. **8**

Julius Sternberg (1867–1943) wurde in Lissa geboren und wohnte zusammen mit seinen drei Töchtern **Herta Sternberg** (1904–1943), **Johanna Kahne**, geb. Sternberg (1901–1943) und **Lydia Giballe**, geb. Sternberg (1899–1943). Lydia Giballe war mit dem Kaufmann **Leo Giballe**

(1896–1943) verheiratet. Sie hatten eine Tochter – **Brigitte Giballe** (1930–1943). Die Giballes lebten im Haushalt der Sternbergs, bevor sie gemeinsam – mit Ausnahme von Johanna – ab Ende 1939 in verschiedenen Berliner Wohnungen Unterkunft fanden. Ab März 1942 wohnten die Familien Giballe und Sternberg zu fünft in einer Zweizimmerwohnung in Charlottenburg. Leo Giballe war als Arbeiter beschäftigt und als Einziger erwerbstätig.

Am 12. Januar 1943 wurden Herta Sternberg, ihre Schwestern Johanna Kahne und Lydia Giballe mit ihrem Ehemann Leo Giballe und dessen Tochter Brigitte nach Auschwitz deportiert. Zwei Tage später wurde Julius Sternberg nach Theresienstadt verschleppt, wo er am 27. Januar 1943 starb. **9**

Julius Sternberg (1867–1943) urodził się w Lissa i mieszkał razem z trzema córkami: **Hertą Sternberg** (1904–1943), **Johanną Kahne** (1901–1943), z domu Sternberg, oraz **Lydią Giballe** (1899–1943), z domu Sternberg. Lydia Giballe była żoną kupca **Leo Giballe** (1896–1943). Mieli jedną córkę **Brigitte Giballe** (1930–1943). Rodzina Giballe mieszkała razem z rodziną Sternberg, od końca 1939 roku wszyscy oprócz Johanny ukrywali się po różnych berlińskich mieszkaniach. Od marca 1942 obie rodziny Giballe i Sternberg mieszkały w pięcioro w dwupokojowym mieszkaniu w Charlottenburg. Jedynie Leo Giballe miał zatrudnienie.

12 stycznia 1943 roku Hertha Sternberg, obie jej siostry Johanna Kahne i Lydia Giballe, a także mąż Leo Giballe oraz ich córka Brigitte zostali deportowani do Oświęcimia. Dwa dni później Julius Sternberg został wywieziony do Theresienstadt, gdzie zmarł 27 stycznia 1943 roku. **9**

Karl-Marx-Str. 184 (früher / dawniej: Richtstr. 37)

Moses Mamroth (1880–?) stammte aus Chelmce bei Hohen-salza und lebte seit 1922 zur Untermiete in der Richtstraße 37. Er wurde am 2. April 1942 in das Warschauer Ghetto deportiert. **10**

Moses Mamroth (1880–?) pochodził z miasta Chelmce koło Inowrocławia i mieszkał od roku 1922 jako sublokator przy Richtstr. 37. Dnia 2 kwietnia 1942 roku został deportowany do warszawskiego getta. **10**

Rosengasse 4

Der Schlosser **Hermann Strozyna**, geboren am 3. Februar 1897, war in Frankfurt (Oder) Sekretär der Revolutionären Gewerkschaftsopposition (RGO) und der Landarbeitergewerkschaft. Unmittelbar nach der Machtübergabe an die Nationalsozialisten wurde er verhaftet und in das KZ Sonnenburg (heute Słońsk, Polen) verschleppt. Nach unmenschlicher Behandlung dort wurde er freigelassen, weil er akut an der Lunge erkrankt war. Er musste in eine Lungenheilstätte eingewiesen werden. Als er von einer möglichen neuerlichen Verhaftung erfuhr, unternahm er einen Selbstmordversuch. Er erlag am 29. Februar seinen Verletzungen. **11**

Ślusarz **Hermann Strozyna**, urodzony 3 lutego 1897 roku, we Frankfurcie nad Odrą pracował jako sekretarz Rewolucyjnej Opozycji Związkowej (RGO) oraz Unii Robotników Rolnych. Zaraz po przejęciu władzy przez hitlerowców został aresztowany i wywieziony do obozu koncentracyjnego Sonnenburg (dzisiejszy Słońsk, Polska). Jednak z powodu nagłej ostrej choroby płuc spowodowanej nieludzkim traktowaniem zwolniono go i wysłano do sanatorium. Kiedy dowiedział się o możliwości kolejnego aresztowania, dokonał próby samobójczej, w konsekwencji której 29 lutego 1940 roku poniósł śmierć. **11**

Hedwig Luft, geb. Heymann (1879–?) wurde in Stolp (Pommern) geboren. Sie war Inhaberin des Geschäfts „Luft & Rosenow, Manufakturwaren“ in der Theaterstraße 6. Sie war verwitwet und lebte seit 1941 in der Wollenweberstraße 60 („Judenhaus“).

Dort teilte sie sich das Zimmer mit fünf weiteren Personen. Zum Gedenken an ihre Tochter Elsa, deren Ehemann Kurt Fellert und ihre beiden Enkel Rita und Lothar Fellert wurden 2007 Stolpersteine an der Karl-Marx-Straße 10 verlegt. Hedwig Luft wurde 1942 in das Warschauer Ghetto deportiert. Drei Monate später verkaufte der Oberfinanzpräsident von Brandenburg in Berlin ihre Möbel und andere persönliche Gegenstände. Ihr Sohn Günter wohnte in Zepernick und Berlin und emigrierte nach Frankreich. Er wurde von dort 1942 in das Vernichtungslager Auschwitz deportiert. **12**

Hedwig Luft (1879–?), z domu Heymann, pochodziła ze Stolp (dzisiaj Słupsk) na Pomorzu. Była właścicielką sklepu „Luft & Rosenow – Towary Manufakturowe” przy Theaterstr. 6. Wdowa, od 1941 roku mieszkała przy Wollenweberstr 60 („Dom Żydowski”).

Pokój dzieliła z pięcioma innymi osobami. Dla upamiętnienia losów jej córki Elsy i zięcia Kurta Fellerta, jak również dwojga wnucząt Rity i Lothara, już w roku 2007 zostały ułożone kamienie pamięci przy Karl-Marx-Straße 104. Hedwig Luft została w roku 1942 deportowana do getta warszawskiego. Trzy miesiące później główny przewodniczący finansowy landu Brandenburgii w Berlinie sprzedał jej meble i inne osobiste rzeczy. Jej syn Günter mieszkał w Zepernick oraz w Berlinie, później wyemigrował do Francji. Stamtąd, w 1942 roku, został deportowany do Oświęcimia. **12**

Paul Raphael (1890–?) betrieb die Spedition Louis Bock in der Wollenweberstraße 30. Die Spedition wurde 1938 arisiert, später arbeitete er als Arbeiter bei „W. Schönian“ in der Richtstraße. Er hatte eine Tochter namens Edith, heute Hollander. Edith gelangte 1939 mit einem Kindertransport der Quäker nach England, wo sie auch heute noch lebt. Paul Raphael teilte sich seit September 1941 mit zwei weiteren Personen ein Zimmer in der Rosenstraße 36 („Judenhaus“). Ein Jahr später wurde er in das Warschauer Ghetto deportiert. **13**

Paul Raphael (1890–?) prowadził firmę spedycyjną Louis Bock przy Wollenweberstraße 30. Zakład został wywłaszczony w 1938 roku. Później pracował jako pracownik fizyczny w firmie „W. Schönian” przy Richtstraße. Miał jedną córkę o imieniu Edith, dzisiaj o nazwisku Hollander. W 1939 roku udało jej się z pomocą kwaków przedostać się transportem dziecięcym do Anglii, gdzie żyje do dnia dzisiejszego. Paul Raphael mieszkał od września 1941 roku z dwoma innymi osobami w pokoju przy Rosenstraße (Dom Żydowski). Rok później został deportowany do warszawskiego getta. **13**

Enkel von Paul Raphael bei der Stolpersteinverlegung 2010
Wnukowie Paula Raphael w dniu ułożenia kamienia pamięci w 2010 r.

Dr. Hermann Neumark (1880–1947) und **Ilse Neumark**, geb. Bernhard (1897–1955) zogen nach dem Ersten Weltkrieg von Posen nach Frankfurt. Dr. Hermann Neumark war Kinderarzt und arbeitete als leitender Arzt des städtischen Kinderheimes. Nach 1933 musste er seine Tätigkeit im Krankenhaus aufgeben und führte seitdem eine Privatpraxis. Wenige Wochen vor dem Novemberpogrom konnten seine Kinder – **Alfred Neumark** (*1921) und **Ada Brodsky**, geb. Neumark (*1924) nach Palästina auswandern. Dr. Hermann Neumark wurde 1938 für mehrere Wochen in das KZ Sachsenhausen verschleppt. Nach seiner Entlassung reiste er mit seiner Ehefrau nach Palästina aus. 14

Dr Hermann Neumark (1880–1947) i **Ilse Neumark** (1897–1955), z domu Bernhard przeprowadzili się po pierwszej wojnie światowej z Poznania do Frankfurtu. Dr Hermann Neumark był pediatrą i pracował jako ordynator w miejscowym domu dziecka. Po roku 1933 musiał zrezygnować z pracy w szpitalu i prowadził jedynie prywatny gabinet lekarski. Kilka tygodni przed pogromem listopadowym jego dzieciom **Alfredowi Neumark** (*1921) i **Adzie Brodsky** (*1924), z domu Neumark, udało się wyjechać do Palestyny. Dr Hermann Neumark został w 1938 roku na kilka tygodni osadzony w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen. Po zwolnieniu wyjechał wraz z żoną do Palestyny. 14

Ilse und Dr. Hermann Neumark
Ilse i dr Hermann Neumark

Erich Schulz (1907–1944) war Arbeiter und seit 1923 ein bekanntes Mitglied der Kommunistischen Partei Deutschlands in Frankfurt (Oder). Nach 1933 war er am Aufbau der illegalen Arbeit der KPD in Frankfurt und Umgebung beteiligt. Er wurde 1933 kurzzeitig verhaftet. Zwischen 1936 und 1941 saß er wegen Vorbereitung zum Hochverrat im Zuchthaus

Brandenburg-Görden, einem Steinbruch in Bayern und im Lager Aschendorfermoor im Emsland in Haft. Nach seiner Entlassung stand er unter Polizeiaufsicht und musste sich wöchentlich bei der Gestapo melden. Am 29. Juni 1944 wurde er ertrunken an der Oder aufgefunden. Seine Frau musste ihn identifizieren. Trotz seines zerschlagenen Gesichts wurde sein Tod offiziell als Selbstmord bezeichnet. **15**

Erich Schulz (1907–1944) był robotnikiem, a od 1923 roku wybitnym działaczem Komunistycznej Partii Niemiec we Frankfurcie nad Odrą. Po 1933 roku zaangażowany był w tworzenie nielegalnej partii komunistycznej we Frankfurcie i okolicach. W 1933 roku został na krótko aresztowany. W latach 1936–1941 za zdradę przebywał w więzieniu Brandenburg-Görden, kamieniołomach w Bawarii oraz w obozie Aschendorfermoor (Emsland). Po zwolnieniu pozostawał pod nadzorem policji, włącznie z cotygodniowym meldowaniem się w Gestapo. 29 czerwca 1944 jego ciało znaleziono w Odrze. Jego żona musiała go zidentyfikować. Mimo poobijanej twarzy, śmierć Schulza została oficjalnie uznana za samobójstwo. **15**

ODER

ODRA

Karl-Ritter-Platz

Kietzer Gasse

Am Graben

Lebuser Mauerstraße

Collegienstraße

Karl-Marx-Straße

Schulstraße

Oderpromenade

Mickiewicza

Nadodrzańska

Kopernika

Jedności Robotniczej

plac Frankfurcki

Kościuszki

1 Maja

plac Przyjaźni

5

Burg-Straße

6

Karl-Marx-Straße

Kleine Oderstraße

Große Scharnstraße

Große Oderstraße

Forststraße

Hanewald

7,8

11

9

Kleine Scharnstraße

Carl-Philipp-Emanuel-Bach

13

10

12

4

3

2

1

Linstraße

Regierungsstraße

Große Oderstraße

Bischofstraße

Faberstraße

Uferstraße

Fischerstraße

Logenstraße

Str.

Zeuhneplatz

14

Große Scharnstraße

Bachgasse

Leopoldufer

Gubener Straße

Lindenstraße

Paul-Feldner-Straße

Lindenstr.

15

Autoren deutscher Texte / Autorzy tekstów niemieckich:

Johanna Adrian, Piotr Franz, Christine Körner, Anna Łuszczakiewicz

Übersetzung / Tłumaczenie:

Marzena Franz, Piotr Franz

Korrektur / Korekta:

Elżbieta Szumańska, Wioletta Musekamp, Maciej Wąs

Grafik und Layout / Grafika i skład:

Tomasz Stefański

Druck / Druk:

SONAR

Bildrechte / Prawa do zdjęć:

Ada Brodsky (Israel, S. 16), Naoum Cheer (Jüdische Gemeinde Frankfurt (Oder), S. 4), Erika Gorgiel (Frankfurt (Oder), S. 17), Gerhard Hoffmann (Bund der Antifaschisten Frankfurt (Oder), S. 5, 15), Frank Hühner (LAP Frankfurt (Oder), S. 6,12), Bildarchiv Bernhard Klemm (Frankfurt (Oder), S. 10), Stadtarchiv Frankfurt (Oder) auf www.stolpersteine-ffo.de (S. 8).

V.i.s.d.P. / Redaktorzy odpowiedzialni:

Dana Gierke, Jan Musekamp (Institut für angewandte Geschichte e.V. / Instytut Historii Stosowanej)

Für die Unterstützung bedanken wir uns insbesondere bei Carsten Höft vom Historischen Verein, Gerhard Hoffmann vom Bund der Antifaschisten, Frank Hühner von der Koordinierungsstelle des Lokalen Aktionsplans, Niamh Humphreys und Erika Gorgiel.

Za poparcie dziękujemy szczególnie Carstenowi Höft z Towarzystwa Historycznego, Gerhardowi Hofmann ze Związku Antyfaszystów, Frankowi Hühner z centrum koordynacji „Lokaler Aktionsplan”, Niamh Humphreys oraz Erice Gorgiel.

www.instytut.net
www.stolpersteine-ffo.de
www.juedischesfrankfurtvirtuell.de

Institut für
angewandte
Geschichte

EUROPA-UNIVERSITÄT
VIADRINA
FRANKFURT (ODER)

Ein Projekt des Instituts für angewandte Geschichte – Gesellschaft und Wissenschaft im Dialog e.V. in Zusammenarbeit mit der Europa-Universität Viadrina / Projekt Instytutu Historii Stosowanej przy współpracy z Uniwersytetem Europejskim Viadrina

 piktogram polska

Partner / Partnerzy: Bund der Antifaschisten Frankfurt (Oder) e.V., Ffo Webservice, Frankfurt (Oder), Frau Erika Gorgiel, Frankfurt (Oder), Frau Niamh Humphreys, Berlin, HANFGARN & UFER Filmproduktion GbR, Historischer Verein Frankfurt (Oder) e.V., Jüdische Gemeinde Frankfurt (Oder), Kulturhaus SMOK Słubice, Piktogram Polska, rbb Studio Frankfurt (Oder), Sparkasse Oder-Spree, Stadt- und Regionalbibliothek Frankfurt (Oder), Tourismusverein e.V. Frankfurt (Oder)

Bundesministerium
für Familie, Senioren, Frauen
und Jugend

Gefördert im Rahmen des Bundesprogramms „VIELFALT TUT GUT. Jugend für Vielfalt, Toleranz und Demokratie“ / Projekt wspierany przez niemiecki program rządowy „VIELFALT TUT GUT. Jugend für Vielfalt, Toleranz und Demokratie“